

THIEMO WIND

*Als dirigent
word je geboren*

Een biografisch portret van

Anton Kersjes

2019 Prometheus Amsterdam

Woord vooraf

Was de jonge violist Anton Kersjes voorbestemd om dirigent te worden? Op basis van zijn naam zou je het bijna geloven. Die is, onderworpen aan het spel dat anagram heet, te ontleden in het woordenpaar ‘snaren – stokje’. Of wat te denken van het anagram ‘Jans orkesten’? Jan was een van zijn drie voornamen.

Het aantal orkesten waarvan Anton Kersjes (1923-2004) als vaste dirigent aan het hoofd heeft gestaan, is op de vingers van één hand te tellen. Het zijn er drie. De eerste twee behoorden tot de wereld van het amusement. De basis lag in het Amsterdamse bioscooptheater Tuschinski, waar Kersjes kort na de oorlog als concertmeester aan de slag ging en zich al snel opwerkte tot assistent-kapelmeester. Later keerde hij er terug als vaste dirigent. Tussendoor had hij zijn eigen showorkest in Arena, een Rotterdams bioscooptheater.

Beperken we ons tot de klassieke muziek, dan was Kersjes gedurende dertig jaar, bijna zijn carrière lang, de man van één orkest. In 1953 stond hij aan de wieg ervan. Het was toen nog een klein gezelschap dat Kunstmaand Kamerorkest heette. Het ensemble groeide en nam de naam Kunstmaandorkest aan, ging zich na verloop van tijd Amsterdams Philharmonisch Orkest noemen en enkele jaren na Kersjes’

afscheid zou het gezelschap door een fusie opgaan in het Nederlands Philharmonisch Orkest, dat tot op de dag van vandaag floreert.

Dankzij populaire televisie-uitzendingen en laagdrempelige concerten in het Amsterdamse Concertgebouw brachten Kersjes en zijn musici hele volksstammen in aanraking met klassieke muziek. Jarenlang was hij verreweg de bekendste dirigent van Nederland, zelfs bekender dan Bernard Haitink. Kersjes mag gerust een icoon worden genoemd van het Nederlandse muzikleven in de tweede helft van de twintigste eeuw.

Los van zijn artistieke erfenis bestaat er een letterlijke, de Stichting Het Kersjes Fonds, die geldprijzen uitreikt aan getalenteerde kamermuziekensembles en beurzen verstrekt aan jonge violisten en dirigenten. Kersjes richtte het fonds in 1994 op met zijn echtgenote, de violiste Margreet van de Groenekan. In de aanloop naar het vijftienvijftigjarig jubileum gaf het stichtingsbestuur de wens te kennen Kersjes en zijn nalatenschap te eren met een publicatie. Dit boek is hiervan het resultaat.

Dat ik het heb mogen schrijven, beschouw ik als een voorrecht. In zekere zin heeft Kersjes aan het begin van mijn eigen muzikale loopbaan gestaan. Toen ik nog maar net een tiener was, namen mijn ouders me voor het eerst mee naar het Concertgebouw. Ze hadden een abonnement op de Albert Heijn-serie van het Amsterdams Philharmonisch. We zaten altijd pal achter het orkest, vanuit de zaal gezien rechts van het orgel en de trap, met vol zicht op de symfonische bedrijvigheid, inclusief Kersjes' dirigeren.

Gedetailleerde muzikale herinneringen ontbreken, maar

wat me mateloos fascineerde, was het stemmen van het orkest, waarbij de hoboïst de Λ blies. Wat een prachtig geluid kwam er uit zijn instrument! Ik raakte verliefd op het timbre. Op mijn elfde ging ik zelf hobo spelen... Tot de favoriete grammofoonplaten uit mijn jeugd behoorde de EMI-opname die Han de Vries had gemaakt van romantische hoboconcerten, begeleid door Kersjes en zijn orkest. Die plaat heb ik grijsgedraaid.

Dit boek bestaat uit twee afdelingen. De tweede is gewijd aan een selectie van twaalf laureaten die in de afgelopen vijfentwintig jaar door het fonds zijn uitverkoren: zes ensembles die de Kersjesprijs hebben gewonnen, drie winnaars van de vioolbeurs en drie van de dirigentenbeurs. Het eerste deel is een biografisch portret van Anton Kersjes in twaalf hoofdstukken, deels chronologisch, deels ook thematisch. ‘Biografie’ zou een te groot woord zijn, al smeekt de dirigent daar wel om. Hij heeft niet alleen ontzagwekkend veel betekend voor het Nederlandse muziekleven, maar ook ontzagwekkend veel gedáán. Wie dat in kaart wil brengen, zal onherroepelijk uitkomen bij een vuistdikke monografie.

Al die activiteiten samenvatten in een boek van beperkte omvang bleek een verre van kinderachtige opgave. Vaak was het een kwestie van keuzes maken. Zo goed als er veel in dit boek staat, staat er ook veel níét in. Volledigheid is wel het laatste wat het wil pretenderen.

Het enige wat me in het beginstadium werkelijk zorgen baarde, was het eerste hoofdstuk, dat over Kersjes’ jeugd en de oorlogsjaren zou moeten gaan. Er was weinig over bekend. Dit had een duidelijke oorzaak: Kersjes praatte er niet graag over. De biografische informatie over de oorlogsjaren

bleek bovendien zo veel tegenstrijdigheden en ongerijmdheden te bevatten, mede door toedoen van zijn eigen uitlatingen, dat ik me afvroeg hoe ik ooit de feiten op een rij zou kunnen krijgen. Dit veranderde op slag toen ik onderzoek deed in zijn archief, dat wordt beheerd door het Nederlands Muziek Instituut (NMI) in Den Haag. Daar trof ik correspondentie aan tussen Kersjes en zijn vriendin Margreet, uit de oorlogsjaren en de periode kort daarna.

Laat ik vooropstellen dat het ongemakkelijk voelde inzage te krijgen in brieven die nooit geschreven zijn om door derden te worden gelezen. Ik was voyeur tegen wil en dank. Tegelijk ontvouwde zich hier een stuk levensgeschiedenis dat zonder deze bronnen vermoedelijk voor altijd verborgen zou zijn gebleven. Vervolgonderzoek bracht me naar het Gelders Archief in Arnhem en het Nationaal Archief in Den Haag. Zo konden uiteindelijk die paar bewogen jaren vrij nauwkeurig worden gereconstrueerd.

Van onschatbare waarde bij het schrijven van de overige hoofdstukken waren met name de talloze publicaties in kranten en tijdschriften, zowel recensies van concerten als interviews met de dirigent. Ook kon dankbaar gebruik worden gemaakt van radio-interviews die worden bewaard in het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum. In dit boek laat ik de dirigent graag zelf aan het woord, vanuit de verwachting dat hij daarmee het dichtst bij de lezer komt.

Dit biografisch portret gaat vanzelfsprekend niet alleen over Kersjes zelf. Een dirigent is nooit te isoleren van zijn omgeving en zijn tijd. Zo vertelt het boek ook de bijzondere geschiedenis van zijn orkest, geleid door een even unieke als kleurrijke directeur, Jan Huckriede, zonder wie de dirigent

waarschijnlijk nooit had kunnen bereiken wat hij heeft bereikt.

Zelf heb ik Anton Kersjes nooit persoonlijk ontmoet. Achteraf beschouwd kan ik dit betreuren, maar bij het onderzoeken en schrijven heb ik het als een voordeel ervaren. Er waren geen persoonlijk gekleurde herinneringen en ervaringen die met de auteur op de loop konden gaan. Het beeld dat ik me vormde van de dirigent, kon ik toetsen aan herinneringen en ervaringen van mensen die Kersjes wél persoonlijk hebben gekend. Hij overleed in 2004, vijftien jaar geleden nog maar. Getuigen zijn er derhalve in overvloed. Verschillende heb ik gesproken. Op deze plaats wil ik hen bedanken, zonder ieder afzonderlijk te noemen. De lezer komt een aantal van de geïnterviewden vanzelf tegen.

Het bestuur van Het Kersjes Fonds dank ik voor het in mij gestelde vertrouwen, de leescommissie voor haar betrokkenheid. Het Nederlands Muziek Instituut verschafte mij vele dagen gastvrijheid en was zo vriendelijk foto's uit Kersjes' archief te scannen. Verder wil ik mijn erkentelijkheid betuigen aan de musicoloog dr. Eddie Vetter, die de hoofdstukken kritisch heeft gelezen en van commentaar en correcties heeft voorzien. Die rol nam hij al eens op zich toen ik jaren geleden mijn dissertatie over Jacob van Eyck voorbereidde. Deze keer was er nog het bijkomende voordeel dat hij ook een expert is op balletgebied, waardoor hij me voor blunders heeft kunnen behoeden, en bovendien meer van de periode-Kersjes heeft meegemaakt dan ik. Lang voordat wij elkaar leerden kennen, moeten we geregeld gelijktijdig in het Concertgebouw hebben gezeten als Kersjes dirigeerde: hij als recensent van *Het Parool*, ik als tiener met mijn ouders.

Als in dit boek fouten staan, vallen ze onder de verantwoordelijkheid van de auteur. Dat spreekt voor zich.

Tot slot nog een opmerking van technische aard. Waar in geschreven bronnen schrijffouten of discutabele interpuncties staan, heb ik deze stilzwijgend gecorrigeerd. Van vrijwel alle krantenartikelen zijn de originelen eenvoudig in digitale vorm op te roepen via delpher.nl.

Thiemo Wind

Deel 1 | *Anton Kersjes*

1 Het begin

*‘Arnhem is mooi, maar
toch een rotgat’*

De dirigent Anton Kersjes begon zijn professionele loopbaan als violist in de Arnhemsche Orkestvereniging, zoals het Gelders Orkest in die tijd nog heette. Hij trad er op 1 augustus 1942 in dienst, ruim twee weken voor zijn negentiende verjaardag. Op een orkestrfoto uit het seizoen 1942-1943 zien we hem zitten op het podium van Muis Sacrum, helemaal links, aan de achterste lessenaar van de eerste violen (zie blz. 24). Naast hem zit een jonge vrouw. Het is Margreet (Gé) van de Groenekan. Zij was toen al zijn vriendin.

Ze hadden elkaar ongeveer twee jaar eerder leren kennen. Beiden waren destijds nog leerling van de muziekschool. Margreet was ruim een jaar ouder. Ze zouden kort na de oorlog trouwen en ruim vijftig jaar in de echt verbonden blijven, tot haar dood hen scheidde. In het orkest moesten de geliefden al na minder dan een jaar afscheid nemen van elkaar. Het kwam door de oorlog. Maar laten we niet op de zaken vooruitlopen en beginnen bij het begin.

Arnhem is ook de stad waar Kersjes' wieg heeft gestaan. Hij kwam er op 17 augustus 1923 ter wereld. Zijn vader: brievenbesteller, oftewel postbode. Zijn moeder: onderwijzeres. Antonius Franciscus Johannes luiden zijn doopnamen vol-

uit.¹ Het was een complete vernoeming naar zijn vader, en niet alleen dat. Acht jaar voor Antons geboorte hadden zijn ouders al een zoon gekregen die zij zo noemden. Twee jaar en zeven maanden later moesten zij het jongetje ten grave dragen. Was Anton – Toon voor intimi – als naamgenoot en nakomertje deels een antwoord op hun verdriet?

Het kan ook een ongelukje zijn geweest. ‘Mijn moeder had haar eigen besognes en verder geen behoefte aan mij,’ zou Kersjes een halve eeuw later terugblikken op zijn jeugd.² ‘Het gekke is dat ik niet thuis ben opgegroeid. Ik ben altijd mijn eigen weg gegaan. Ik kwam bij een alleenstaande tante in huis, bij wie ik me erg op m’n gemak voelde en me kon ontplooiën. Die tante was een ontzettend leuke vrouw. Ze had een broer, een echte bohémien, met geld. Hij nam me overal mee naar toe. Naar Aken, Keulen, Antwerpen, naar de opera. Hij zorgde er ook voor dat ik een abonnement kreeg voor de concerten van het toenmalige Arnheems orkest. Ik heb altijd buiten ons gezin geleefd. Mijn broer en zus waren elf en tien jaar ouder en dus had ik thuis toch maar alleen gezeten. [...] Het was best. Bij die tante en oom heb ik veel opgestoken.’

Anders dan deze woorden wellicht doen vermoeden, was hij niet helemaal los van thuis. Toen Kersjes als gevorderde tiener een naamstempeltje liet maken, vermeldde het Staringstraat 3 als adres. Dit was het ouderlijk huis, gelegen in het Sonsbeekkwartier. En het was niet de genoemde oom die hem voor het eerst meenam naar de stedelijke concertzaal Musis Sacrum, maar zijn eigen grote broer Henk. Zelf was hij toen nog maar zes of zeven jaar.

Later heeft Kersjes verschillende ‘eerste keren’ gememooreerd, verschillende dirigenten, verschillende werken. Het

zullen opeenstapelingen van vage herinneringen zijn geweest. Hoe het ook zij, de man op de bok fascineerde hem mateloos. Dirigeren, dat wilde hij ook. Gewapend met een breinaald stond hij thuis voor de spiegel en als kind van tien schijnt hij al voor een kinderkoor te hebben gestaan, als veertienjarige voor het katholieke kerkkoor waarvan hij deel uitmaakte. Daar raakte hij vertrouwd met renaissancecomponisten als Palestrina, Obrecht en Lassus.

In het gezin deed verder niemand iets op het gebied van muziek. Kersjes begon op achtjarige leeftijd met vioolspelen en kreeg ook de beschikking over een piano. Voor zijn lessen ging hij naar de stedelijke muziekschool. Op 22 februari 1934 mocht hij in Muis tijdens de jaarlijkse leerlingenuitvoering de *Rêverie* van Charles Dancla spelen. Hij was tien. Destijds had hij al les van Douwe Draaisma, die tevens de directeur was van de muziekschool en een rol van betekenis speelde in het Arnhemse muziekleven. Behalve een dilettantenorkest leidde Draaisma ook het zangkoor van de Sint-Martinuskerk, vermoedelijk het koor waarvan zijn getalenteerde viool leerling lid was.

Kersjes doorliep de lagere school moeiteloos maar de mulo verliet hij voortijdig, na wrijvingen met de leraren omtrent zijn muziekstudie. Omstreeks zijn vijftiende begon de jonge violist aan de vakopleiding. Hiervoor hoefde hij de stad niet uit en zelfs niet van school te wisselen. De Arnhemse Muziekschool beschikte ook over een afdeling voor 'vakstudeerenden', die konden worden opgeleid voor het staatsexamen l.o. (lager onderwijs) of m.o. (middelbaar onderwijs).

Anton Kersjes als tiener, omstreeks 1937.

In het voorjaar van 1938 werd de muziekschool uitgebreid met een volwassen conservatoriumafdeling zoals die ook in Den Haag en Amsterdam bestond. Om tot deze opleiding toegelaten te worden, diende de student echter behalve over voldoende talent over een diploma m.o. te beschikken. Kersjes moest onder aan de ladder beginnen en ging studeren voor het staatsexamen l.o. In formele zin heeft hij als violist nooit een conservatoriumstudie voltooid, maar in de praktijk zal het weinig verschil hebben gemaakt: zijn leraar Douwe Draaisma was ook hoofdvakdocent van de conservatoriumafdeling.